Osztálykoalíció a demokrácia ellen

Mikus Áron Ferenc
ELTE TáTK Szociológia Doktori Iskola
mikusaron22@gmail.com

DOI: https://doi.org/10.64718/ciklus/2026-01-06

A tanulmány a kortárs autoriter és jobboldali populista tendenciák politikai gazdaságtani értelmezésére tesz kísérletet. Kritikával illeti a képviselet válságára épülő magyarázatokat, valamint az azokra alapozott baloldali populista politikai kísérleteket. A világrendszer-elemzés segítségével rámutat, hogy az USA-hegemóniaciklus hanyatlásával együtt járó profitabilitási válság következtében fenntarthatatlanná váltak a nagyobb profitrészesedés kiharcolására fókuszáló baloldali stratégiák. Továbbá Polányi Károly, valamint az ő elméleti keretét kiegészítő Eva von Redecker mentén megmutatja, hogy milyen logikák mozgatják a jobboldali autoriter projekteket támogató osztályfrakciókat, melyeket az köt össze, hogy a ciklus hanyatlásának köszönhetően elvesztették a korábbi relatíve előnyös pozíciójukat a felhalmozási rezsimben.
Kulcsszavak: jobboldali populizmus, a képviselet válsága, világrendszer-elemzés, Polányi Károly, junior partnerek

---

Class coalition against democracy

This paper offers a political-economic interpretation of contemporary authoritarian and right-wing populist tendencies. It critiques explanations centered on the crisis of representation, as well as the left-wing populist projects built upon such interpretations. Drawing on world-systems analysis, the study argues that the profitability crisis associated with the decline of the U.S. hegemonic cycle has rendered left-wing strategies focused on securing a larger share of profits increasingly unsustainable. Furthermore, building on the work of Karl Polanyi and Eva von Redecker's extension of his theoretical framework, the paper demonstrates the social logics that motivate the class fractions supporting right-wing authoritarian projects. What unites these groups is that, as a consequence of the hegemonic cycle's decline, they have lost their relatively advantageous positions within the regime of capital accumulation.
Keywords: right-wing populism, crisis of representation, World-systems analysis, Karl Polányi, junior partners

Bevezető

Jelen tanulmány célja, hogy a jelenlegi autoriter tendenciák (amelyeket a publicisztikában leginkább „jobboldali populizmus"-nak neveznek [Tamás, 2017]) bevett értelmezéseinek kritikáját adja. Olyan tendenciákét, mint például Donald Trump kormányzása, az *Alternative für Deutschland (AfD)* vagy a *Rassemblement National* térnyerése. A mainstream politológia „balszárnyához" tartozó *képviseleti válság*-értelmezés egyfajta naiv osztályelemzés, mely a szélsőjobboldali pártok felemelkedését a globalizáció veszteseinek, a munkások baloldali pártoktól történő elfordulásaként értelmezi és ennek okaként azt nevezi meg, hogy e pártok a neoliberális konszenzus részesévé váltak. Ez a szöveg a világrendszer-elemzés, valamint Polányi Károly – illetve az ő elméleti keretét kiegészítő Eva von Redecker – nyomán amellett érvel, hogy a fent említett tendenciák az amerikai hegemóniaciklus 1970-es évek óta tartó lejtmenetének következményeként értelmezhetők. E folyamat során a tőkefelhalmozás biztosítása érdekében az uralkodó osztályok kénytelenek voltak felrúgni a fordista osztálykonszenzust, és a válság mélyülésével párhuzamosan egyre több csoportot zártak ki a demokratikus folyamatokból. Értelmezésem szerint a szélsőjobboldali politikákban nem a munkásoké, hanem bizonyos tőkefrakcióké a főszerep, amelyek kompenzációs mechanizmusokkal integrálják a középosztályt és a munkásság bizonyos szegmenseit a hegemóniaciklus első, felívelő fázisához képest autoriterebb eszközökkel élő tőkefelhalmozásba. Az elemzés az autoriter politikák valódi osztálykaraktere mellett arra is rámutat, hogy a gazdasági lejtmenet miatt a demokratikus és baloldali politikák nem hagyatkozhatnak a ciklus első felében, a „demokratikus kapitalizmus" évtizedeiben bevett stratégiákra – melyek a profit elosztása köré szerveződtek –, hanem a tőkés logikát meghaladó, a középosztályt integrálni képes politikai (meg gazdasági és társadalmi) ajánlattal kellene előállniuk.

A tanulmány elején a munkásság szavazói magatartásának, a baloldal gyengülésének, illetve az autoriter jobboldal megerősödésének elemzéseit tekintem át. A következő részben a demokratikus kapitalizmus válságát a fordista felhalmozási rezsim kimerülése fényében elemzem, amellett érvelve, hogy az újraelosztási követelések a világgazdasági folyamatok következtében fenntarthatatlanná váltak. Ezután Polányi Károly (1986 [1935], 2025 [1944]) fasizmusról szóló írásai mentén mutatom be, hogy a jobboldali autoriter politikák megjelenése hogyan függ össze a felhalmozási rezsim kimerüléséből fakadó válsággal. Továbbá bemutatom, hogyan egészíti ki Eva von Redecker (2020) Polányi kettősmozgás-elméletét a kapitalista piaci logika mellett a tulajdoni paradigma logikájával, és ebből kiindulva a csoportok elleni gyűlöletet politikai gazdaságtani keretben elemzem, olyan kompenzációs mechanizmusként értelmezve azt, amely a felhalmozási

rezsim (relatív) vesztesiet is képes integrálni a rendszerbe. Végül Silver és Slater (1999) junior partnerek fogalma segítségével amellett érvelek, hogy habár a munkásság egy részét sikeresen képesek mobilizálni az autoriter jobboldali projektek, ennél sokkal fontosabb, hogy miként mobilizálja a nagytőke bizonyos frakciója a kis- és középvállalkozásokat a „családi vállalkozás" ideológiája mentén.

A munkások elárulása és a jobboldal felemelkedése

Donald Trump 2016-os megválasztásakor több ezren osztották meg a különböző közösségimédia-felületeken Richard Rorty amerikai filozófus 1998-as jóslatát arról, hogy ha a baloldal továbbra is a kulturális kérdéseket részesíti előnyben a „valódi politikával" szemben és nem védi meg a munkahelyeket, illetve a bérek vásárlóerejét, akkor „valami el fog törni" (Rorty, 1998). Ezt a törést vélték sokan felfedezni abban, hogy a korábban a demokrata párt törzsszavazóinak számító munkások közül sokan átszavaztak a republikánus párt elnökjelöltjére (Milkman, 2018; Morgan & Jiwon, 2018). Kommentárok, és tanulmányok sora született ezt követően arról, hogy a globalizáció és modernizáció (pl. automatizáció) vesztesének tartott munkásság támogatása magyarázza a Brexitet, Trump megválasztását, valamint az olyan európai (szélső)jobboldali pártok előretörését, mint az AfD, vagy a Rassemblement National (Milner, 2021; Debus & Traunmüller, 2026).

A munkásság elpártolásának okát sokan a Rorty által is felvetett problémában látták, miszerint a baloldali, szociáldemokrata pártok elfogadták a neoliberalizmust, és ezáltal a gazdaságpolitikájuk jobbra tolódott (Karreth & et al., 2013; Abou-Chadi & Wagner, 2018), illetve az elosztási kérdések (milyen legyen az állami újraelosztás, vagy a profitrészesedés) helyett – vagy mellett, de egyre nagyobb hangsúllyal – a különböző kulturális, elismerési, azaz identitáspolitikai ügyeket tűzték zászlajukra (Oesch & Rennwald, 2018; Rennwald, 2020; Grant & Evans, 2024). Ezzel a munkásság helyett a városi értelmiségi középosztályt szólították meg (Rennwald & Evans, 2014; Gethin & et al., 2022). A kereslet-kínálati megközelítések a választók meglévő preferenciájából (kereslet) és a pártok politikai programjából (kínálat), illetve ezek találkozásából – vagy éppen annak hiányából – vezetik le a pártok sikerességét. Ennél átfogóbb, strukturális szempontokat is vizsgáló elemzést adnak a képviselet válságát hangoztató szerzők, mint Chantal Mouffe (2018), Ernesto Laclau (2005), vagy Peter Mair (2023 [2013]), akik általában beszélnek a képviselet kiüresedéséről, amely abban érhető tetten, hogy a politikai intézmények, például a pártok, fokozatosan elvesztették a társadalmi beágyazottságukat, és a választók igényeinek, követeléseinek képviselete, végrehajtása helyett a neoliberális

konszenzus végrehajtóivá váltak. Ezen érvelés szerint tehát a jobboldal előretörése azzal magyarázható, hogy valódi osztálypolitikát folytató baloldal hiányában a globalizáció és a (progresszív) neoliberalizmus (vö. Fraser, 2017) elleni lázadás egyetlen lehetősége a jobboldali pártokra leadott protesztszavazat.

Ezen diagnózisok alapján a probléma megoldását sokan abban látták, hogy a baloldalnak újra napirendjére kell tűznie az elosztási kérdéseket, és képviselnie a munkásság érdekeit. Erre tett kísérletet például Corbyn (Mouffe, 2018), illetve Sanders (Abraham, 2020) kampánya a 2010-es évek végén, felemás sikerrel (Dar, 2024). Ez gyakran párosult a kulturális kérdések mellőzésére tett felszólításokkal („újraelosztást elismerés helyett, osztálypolitikát identitáspolitika helyett"), vagy konkrétan ezekben a kérdésekben konzervatív pozíció felvételével. Ez utóbbira volt remek példa Sahra Wagenknecht 2024-ben zászlót bontó pártja (*Bündnis Sahra Wagenknecht* – BSW), amely többek között azt ígérte, hogy visszacsábítja a munkásokat az AfD-től (Wagenknecht, 2024). Ebben azért is bíztak többen, mert úgy gondolták, hogy a kínálati oldalon hiányzik egy kulturális kérdésekben jobboldali, gazdasági kérdésekben baloldali párt, amely a konzervatív munkások számára kínál képviseletet (Aspelund et al., 2013; Hillen & Steiner, 2020; Herold & Otteni, 2026). Azonban Wagenknecht projektje nem csak, hogy képtelen volt kifogni a szelet az AfD vitorlájából, amely 2026 júniusában a közvélemény-kutatások mérései alapján stabilan 25% feletti támogatottsággal áll az első helyen, de a szövetségi parlamentbe se jutott be 2025-ben, és jelenleg is 5% alá mérik. A BSW sikertelensége mellett Abou-Chadi és Wagner (2020) elemzése is rámutat, hogy baloldali pártok számára nem elég pusztán átvenni a jobboldal álláspontjait kulturális kérdésekben, ugyanis az eredményeik alapján azok a szociáldemokrata pártok, amelyek így tettek, még rosszabbul is szerepeltek a választásokon.

Ezek alapján mind a képviselet válságára adott baloldali populista kísérletek, mind a kereslet-kínálati megközelítés empirikus tesztjeként működő Wagenknecht-projekt sikertelensége kapcsán felmerül a kérdés, hogy az új jobboldali autoriter tendenciák előretörését valóban pusztán a képviselet hiánya magyarázza-e, illetve hogy a munkásság baloldali mobilizációjához elegendő-e az újraelosztási kérdésekre koncentrálni?

A kapitalizmus ciklusai és az újraelosztás korlátai

Az alábbi fejezetben azt mutatom be, hogy melyek azok a globális gazdasági folyamatok, amelyek következményeként a munkásságról, mint a „globalizáció veszteseiről" beszélhetünk, illetve amelyek a képviselet válságának strukturális okaiként szolgálnak.

Ezen folyamatokat bemutatva világossá válik, hogy a munkásság politikai ereje, illetve a (nagyobb) újraelosztást célzó politikák a tőkefelhalmozás strukturális átalakulásának következményeként elvesztették az anyagi alapjukat.

A válság ciklikussága

Meg kell értenünk, hogy a „nyugati" világban, avagy a centrumországokban (vö. Wallerstein, 2010) a munkásság politikai erejének gyengüléséhez vezető folyamatok nem egyszeri jelenségek, hanem a kapitalizmus hosszú 16. századdal kezdődő történetét ciklikusan végigkövető történések. A világrendrendszer-elemzés hagyományához kapcsolódó Giovanni Arrighi (1994) négy felhalmozási ciklust azonosított a modern kapitalista világrendszer történetében, melyek mindegyikének esetében egy hegemón szereplő gyakorolja a kontrollt a felhalmozás megszervezése felett. Erre azáltal képes, hogy sikeresen tudja a felhalmozásban résztvevő, különböző pozíciókat elfoglaló – tehát eltérő érdekekkel rendelkező – szereplőket integrálni az adott rezsimbe. Az első ilyen hegemóniaciklus a genovai, amely során genovai bankárok a Földközi- és Fekete-tengeri kereskedelem finanszírozása, illetve ellenőrzése, majd a spanyol birodalmi expanzió hitelezése révén képesek jelentős tőkét felhalmozni. Ám a kereskedelem bővülésével és az expanzió korlátjainak elérésével a genovai bankárok már nem képesek a saját irányításuk alatt megtérülő befektetéseket eszközölni. A második, 17. században kezdődő ciklusban a Holland Köztársaság nem csak finanszírozza, hanem maga hozza létre a globális kereskedelmi rendszert, amelynek a felügyelete által kereskedelmi monopóliumra tesz szert. Az árukereskedelemből származó profitot a (szintén) holland pénzügyi infrastruktúrán – különösen az amszterdami tőzsdén és hitelrendszeren – keresztül fektetik be újra. Hiába sokkal kiterjedtebb a kereskedelem a genovai ciklushoz képest, a holland ciklus alatt is korlátokba ütközik, és eléri azt a szintet, amikor már nem tud olyan mértékben növekedni, hogy kellő mértékű megtérülést biztosítson a felhalmozott tőke számára, annak újrabefektetése álltal. A 18. századól a tőke ezért Nagy-Britanniába menekül, amely a gépesített ipari termelésnek köszönhetően már nem csak kereskedelmen, hanem az árutermelés megszervezésén keresztül is képes profitra szert tenni – miközben ezeket katonai és pénzügyi fölényével uralja is. Azonban ahogy Németország, Japán és az Egyesült-Államok iparának felzárkózásával a brit ipar elveszti technológiai fölényét, úgy nő a nemzetközi verseny, és ezáltal csökken a befektetett tőke megtérülése. A jelenlegi hegemón, az Egyesült Államok felemelkedésekor új módon képes megszervezni a termelést: a tömegtermelés és tömegfogyasztás összekapcsolásán alapuló fordizmus mentén, miközben katonai ereje és a dollár világpénzzé válása által a globális termelést is képes érdekei szerint alakítani.

A brit hegemóniaciklushoz hasonlóan azután az amerikai ciklusban is hanyatlásnak indul a profitráta, amikor a német és japán ipar fejlődésének eredményeként az amerikai termelési modell általánossá válik, és telítődnek a nemzetközi piacok.

Arrighi (1994) e ciklusok vizsgálata alapján megkülönböztet felívelő, expanziós, valamint hanyatló és financializációs fázisokat. Megállapítása szerint a hegemóniciklusok kezdeti, felívelő fázisában a tőke a termelési és kereskedelmi ágazatokba áramlik, és az adott ciklusra jellemző felhalmozási infrastruktúra – szervezeti vagy materiális – kiépítése történik. A ciklus felívelő szakaszában, ahogy azt láthattuk, ezek a befektetések magas megtérülést eredményeznek a tőke számára, ami még több befektetést eredményez. Ennek megfelelően a felhalmozás a P – Á – P' (tehát: pénz – áru – pénz') képletével írható le (vö. Marx, 1967 [1867], pp. 142–149). Az adott ciklusra jellemző struktúrák azonban idővel túlterhelődnek, így az anyagi körforgásba történő befektetés már nem jár akkora megtérüléssel, mint korábban, ezért a tőke a pénzpiacokra menekül. Ezt nevezi Arrighi financializációs fázisnak, amely során a P – P' (pénz – pénz') képlet érvényesül. Tehát a tőke különböző pénzeszközökbe fektet, és a korábban felhalmozott vagyon koncentrálódik. Ez a fázis addig tart, ameddig a tőke nem talál újabb anyagi megtérülési lehetőséget, amit az adott ciklusra jellemző anyagi infrastruktúra és társadalmi formák pusztulása előz meg. Ez történt a brit hegemóniaciklus hanyatlása során is: a tőke először a pénzpiacokra, majd az Egyesült Államokba vándorolt, amely a második világháború pusztítása után képes volt a fordizmus logikájának megfelelően ujjászervezni globális felhalmozási rezsimet – így ismételten magas megtérüléssel kecsegtető befektetési lehetőséget biztosítani a tőke számára.

A demokratikus kapitalizmus válságának elnapolására tett kísérletek

A fordizmus, avagy az USA-hegemóniaciklus expanzív fázisa a vállalatvezetési és technológiai innovációk által biztosított méretgazdaságosság következtében létrejött tömegtermelésen, valamint az annak felvevőpiacául szolgáló tömegfogyasztáson alapult. (Ilyen innováció volt a tudományos menedzsment, amelyben a tulajdonos és a vezető pozíciója elválik, a futószalag-termelés, illetve a standardizáció.) A tömegtermelés nem csak kiemelkedően magas profitabilitást tett lehetővé, hanem a munkások profitrészesedése által bérnövekedést is, ami a tömegfogyasztás alapjává válhatott, tovább ösztönözve a termelést. Ennek köszönhetően a termelés növekedése egyaránt előnyös volt a munkásság (magasabb bér, stabil munkahely) és a tőke (magasabb eladási számok, nagyobb profit) számára. Az állam a fordista osztálykonszenzus stabilitásának fenntartása érdekében olyan szabályozási környezetet teremtett, amely kivette a vállalatok közvetlen ellenőrzése alól

a kollektív bérpolitikát, így állami felügyelet és koordináció mellett tárgyaltak egymással a monopolvállalatok képviselői és a szakszervezeti konföderációk (Gerőcs, 2021, pp. 16–17). Ezt a munka, a tőke és a jóléti állam közötti kompromisszumon alapuló politikai-gazdasági berendezkedést nevezi Wolfgang Streeck (2012, 2013) demokratikus kapitalizmusnak.

A profitrészesedés által lehetővé tett tömegfogyasztástól hajtott tömegtermelés a fordizmus belső ellentmondását hordozta magában: a méretgazdaságosság fenntartásához folyamatosan bővülő keresletre volt szükség, de az ehhez szükséges béremelést egy idő után csak a profitablitás kárára lehetett volna megvalósítani. Így már a második világháború előtt megjelennek a gazdaság telítődésének, valamint a túlzott felhalmozásnak a jelei. A tőkefelesleget ekkor még felszívták az infrastrukturális beruházások (vasútépítés, autópályaépítés, urbanizáció) (Baran & Sweezy, 1966, pp. 218–238, idézi Gerőcs, 2021, p. 20). Az 1929-es túltermelési válságot azonban már csak állami beavatkozással lehetett kezelni: az elmaradó belföldi keresletet elsősorban az állami keresletösztönző beruházások pótolták, amelyek a válság kezelésére elfogadott New Deal után is szerves részét képezték a fordista modellnek. A hadiparnak biztosított megrendeléseknek (katonai keynesianismus [Reuschlein, 2017]), valamint az állami infrastrukturális beruházásoknak és egyéb keresletösztönző intézkedéseknek köszönhetően a nagyvállalatok képesek voltak tovább növelni méretgazdaságosságukat, és ezáltal javítani a termelékenységüket, miközben a technológia innovációt is felgyorsították (Gerőcs, 2021, pp. 20–24). A második világháború után a nemzetközi kereskedelem és pénzügyi rendszer megformálásában az Egyesült Államok vezető szerepet töltött be. A háborús újjáépítés és gazdasági fejlesztés finanszírozásáért felelős Világbank, a nemzetközi pénzügyi rendszer likviditását biztosítani hivatott Nemzetközi Valutaalap (IMF), valamint az Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény (GATT) szabályozták a globális pénzügyi és kereskedelmi rendszert. Tevékenységük nyomán megnyíltak a nemzetközi piacok az Egyesült Államok monopolkapitalista cégei számára, ezáltal további keresletet biztosítva számukra, ami újabb módon volt képes stabilizálni a fordista felhalmozási rezsimet (Gerőcs, 2021, pp. 26–30).

A rezsim belső ellentmondásait a nemzetközi piacok megnyitása azonban csak ideiglenesen tudta kiküszöbölni. Ugyanis az 1970-es évektől datálható gazdasági lassulás a termelői ágazatok válságának következménye volt. A válság kínálati oldali értelmezése szerint a termelés hatékonysága érdekében növekvő standardizáció miatt a technológiai újítások elvesztik monopoljellegüket, hiszen több vállalat számára lesznek elérhetőek e technológiák. A monopolelőny elvesztése miatt lelassul a méretgazdaságosság növekedése, miközben a standardizáció miatt tovább növekszik a munkatermelékenység, ezáltal a vállalatok profitabilitása jelentősen csökken. A keresleti oldali magyarázatok a termelési folyamatokkal szemben elsősorban a belső, majd nemzetközi piacok túltelítődésében

látják a profitabilitás csökkenésének okát (Gerőcs, 2021, pp. 41–43). Mindezek miatt a felhalmozott tőkét már nem lehetett kellő megtérülés mellett a termelő ágazatokba (iparba) fektetni, így az a pénzpiacokra menekült, csökkentve a beruházások számát. Továbbá mivel csökkent az eloszthatható profit, a vállalatok a nyereség megőrzése érdekében csökkenteték kiadásaikat, ami egyrészt a béremelkedés lassulásához, másrészt a termelés rugalmasításához, a költségeknek a kisebb vállalatokra, államra, társadalomra hárításához vezetett (Gerőcs, 2021, pp. 43–61).

Miután a modell gazdaságilag fenntarthatatlanná válik, a demokratikus kapitalizmus alapjául szolgáló háromoldali (munka, tőke, állam) kompromisszumból a tőke egyoldalúan kiszáll. Nem véletlenül nevezi David Harvey (2003; 2005) az ekkor kezdődő neoliberalizmust a tőke ideológiai offenzívájának a munkásosztály második világháború utáni vívmányaival szemben. Wolfgang Streeck (2012; 2013) elemzése azt vizsgálja, hogyan próbálták mindezek ellenére a nyugati államok fenntartani a társadalmi békét, vagyis az állam és a munka közti kompromisszumot. Az 1970-es évektől a termelő ágazatok növekedésének lassulását azáltal kezelték, hogy hagyták elszállni az inflációt. Ennek köszönhetően elkerülhetővé váltak a leépítések, és a szakszervezetek az ekkor még meglévő erejüknek köszönhetően képesek voltak kiharcolni a vásárlóerejét megőrző bért. Az infláció kezdetben inkább a hitelezők és pénzeszközökkel rendelkező csoportok számára volt hátrányos, végül a munkások számára is hátrányossá vált a tőkések költségcsökkentéseinek köszönhetően (Streeck, 2012, pp. 79–80). Az egyik ilyen próbálkozás az új kommunikációs technológiák és szállítmányozás költségeinek csökkenése által lehetővé vált kiszervezés (outsourcing), amely során a termelést alacsonyabb bérköltségű és gyengébb vagy nem is létező szakszervezetekkel rendelkező országokba helyezték át (Harvey, 1989, pp. 147–156). Az outsourcing által véghez vitt *térbeli kiigazítás,* a következményeként lezajló dezindusztrializáció, valamint az infláció megszüntetése – mely immár széles társadalmi támogatottságnak örvendett – érdekében végrehajtott kamatemelés („Volcker-puccs") a világválság óta nem látott mértékű munkanélküliséghez vezetett. Ezen folyamatok a szakszervezetek alkupozícióját is nagymértékben rombolták (Streeck, 2012, p. 80). A lassuló gazdasági növekedésnek és az infláció megszűnésének következtében éppen akkor csökkent az állam adóbevétele, amikor a munkanélküliek számának emelkedése miatt jelentősen megnőttek a szociális kiadások. Ennek feloldására ideig-óráig alkalmas volt az államadósság elengedése – ami a munkaerőpiacról a politikai szférába helyezte át a tőke és munka közti elosztási konfliktust. Ez a (viszonylag alacsony) alacsony kamatszint miatt volt lehetséges, azonban a hitelezők és a pénzpiacok apadó bizalma miatt ez sem jelentett fenntartható megoldást. A további eladósodás megállítása és a fiskális fegyelem helyreállítása

érdekében az államok kénytelenek voltak oly mértékben hozzányúlni kiadásaihoz, hogy az „a jóléti állami [a]ddig ismert formájának" végét jelentette (Streeck, 2012, pp. 82–84). A jóléti állam leépítéséből származó sérelmek kompenzációjának érdekében a kamatláb alacsonyan tartásával a társadalom számára könnyen hozzáférhető hiteleket biztosítottak. Így az eltűnő állami szolgáltatások és a reálbérek csökkenése miatt a kölcsönfelvétel vált a jólét fenntartásának legtöbbek számára elérhető módjává. Az új megoldás központi eleme tehát az állam eladósodása helyett az egyén eladósodása – ezt privatizált keynesianismusnak is nevezik (vö. Crouch, 2009). Ahogyan Silvia Federici (2018) rámutat, az új rendszerben sokak számára már az élet újratermeléséhez szükséges alapvető javak és szolgáltatások is csak eladósodással érhetők el, például a lakhatás lakáshitel, az oktatás diákhitel segítségével. Federici arra is felhívja a figyelmet, hogy – tömegessé váló – adóspozícióból lényegesen nehezebb a tőkével szembeni érdekérvényesítés, mert míg a munkások kollektívan állnak szemben a munkáltatóval, addig az adósok egyénenként a hitelezővel. Ezzel egyidőben a pénzpiacok deregulációjának köszönhetően lehetővé vált a (jelzálog)hiteleken alapuló pénzügyi eszközökkel történő kereskedés, ami újabb módot biztosított a tőkefelhalmozásra (Streeck, 2012, pp. 84–86).

A 2008-as pénzügyi válság következtében az államok még inkább eladósodtak, annak érdekében, hogy meg tudják menteni azokat a pénzintézeteket, amelyek „túl nagyok ahhoz, hogy bukni hagyják őket". Ennek köszönhetően az államok olyan mértékben váltak kitetté a pénzintézeteknek, hogy már nem engedhetik meg maguknak, hogy fiskális politikájuk kialakításába beleszólást engedjenek az állampolgároknak, aminek következményeként kénytelenek voltak kiüresíteni a demokráciát, ezáltal még tovább rombolva a társadalom érdekérvénysítő képességét (Streeck, 2012, pp. 88–96, 2013).

A fordizmus által lehetővé tett osztálykonszenzust, a demokratikus kapitalizmust követő neoliberalizmus nem pusztán a pénzügyi tőke, illetve a neokonzervatív politikusok, mint Ronald Reagen és Margaret Thatcher tényked̈ésének eredménye, hanem a fordista felhalmozási rezsim kimerülésére adott válasz. Ezáltal a profitabilitási válságra adott reakcióként létrejövő, és a neoliberális konszenzus évei alatt megszilárdult intézményi berendezkedések nem számolhatók fel pusztán azáltal, hogy a fenntarthatatlanná vált fordista rezsim alatt bevett baloldali politikákhoz próbálunk visszatérni.

Válság és autoriter jobboldal

Az előző fejezetben bemutattam, hogy mely strukturális folyamatok vezettek a profitabilitási válságon keresztül a „képviselet válságához", amelyek az USA-hegemóniaciklus

válságát jelölik. A következő fejezetben arra teszek kísérletet, hogy a jelenlegi (szélső) jobboldali előretörést, illetve a felerősödő autoriter tendenciákat, a brit hegemóniaciklus válsága során végbement folyamatok mentén értelmezzem.

Polányi Károly és a fasizmus politikai gazdaságtana

Ebben a kísérletben elsősorban Polányi Károlyra támaszkodom, aki *A nagy átalakulás* című könyvében (2025 [1944]), valamint fasizmusról szóló egyéb írásaiban (1986 [1935], 1986 [1934]) bemutatja, hogyan ágyazott meg a kapitalizmus válsága a fasizmusnak. Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy a jelenlegi jobboldali populista, autoriter pártok és kormányok tevékenysége kapcsán finoman szólva sincs konszenzus arról, hogy azok fasisztának tekinthetők-e, illetve, ha igen, akkor milyen előtaggal (poszt-, neo-, proto-) (Berezin, 2019; Traverso, 2019). A következőkben ezért nem a fasizmus fogalmi határainak meghatározására teszek kísérletet, hanem arra, hogy bemutassam: a Polányi által azonosított fasiszta válságkezelési logika központi elemei a jelenlegi válságra reagáló kortárs autoriter jobboldali politikákban is felismerhetők.

Polányi (2025 [1944]) érvelése szerint a fasiszta politika a demokrácia végleges eltörlésére tett kísérlet, amely a piaci társadalom inherens feszültségére vezethető vissza. A feszültség a gazdaság társadalmi beágyazottságának felszámolásából, illetve a politika és a gazdaság szférájának mesterséges szétválasztásából adódik. A szétválasztás mesterséges mivolta leginkább a fiktív áruk fogalmán keresztül érthető meg: annak érdekében, hogy elterjedhessen a gépesített ipari termelés, amely magas tőkeigénye miatt jelentős kockázattal járt a tőkések számára, elengedhetetlenné vált, hogy a termeléshez szükséges javak – a munkaerő, a föld és pénz – piaci mechanizmusok révén áruként elérhetővé váljanak. Erre azért volt szükség, mert a megtermelt áruk értékesítése – így a befektetés megtérülése is – a piactól függött. Ennek megfelelően a tőkésnek képesnek kellett lennie arra, hogy az árupiacok alakulásához igazodva rugalmasan vonjon be a termelésbe tetszőleges mennyiségű földet, munkaerőt és tőkét, illetve szükség esetén megváljon ezektől. Ehhez azonban először fel kellett számolni a társadalom védelmére addig hozott feudális törvényeket és szokásokat. Ez a folyamat veszi kezdetét Angliában a 16. században induló, majd a 18. században felgyorsuló bekerítéssel, melynek során a közösségi használatú földeket (*commons*) kizárólagos magántulajdonná tették. Ezáltal a föld egyre inkább piaci forgalomba hozható termékké vált, de ami ennél is fontosabb: a paraszti népesség jelentős részét megfosztották addigi megélhetése egyik alapjától. Az így létrejövő vidéki szegénység jelentős részét azonban még nem voltak képesek felszívni a városok gyárai, ezért a 18. század végén a segélyezésükre létrejön a korábbi szegénytörvényeket kiegészítő

Speenhamland-rendszer, amely a kenyér árához és a családmérethez igazodó támogatással egészítette ki az emberek keresetét, így mindenki számára biztosítva az életben maradáshoz szükséges minimumfeltételeket, függetlenül attól, hogy az illető mennyit és mit dolgozott. Aztán az egyre gyorsuló iparosodás munkaerőigényére, valamint a Speenhamland-rendszer negatív társadalmi hatásaira adott válaszként a 1834-es új szegénytörvénnyel (*New Poor Law*) felszámolják ezt a támogatási rendszert, sokkal szigorúbbá és munkaalapúvá teszik a segélyezést. Ezáltal sikerült áruvá tenni a munkaerőt, a földet és a pénzt is, melyeknek az árát a piaci logikának megfelelően az iránt támasztott kereslet, valamint a mennyiségükből következő kínálat határozta meg. Azonban, ahogyan Polányi (2025 [1944], pp. 154–158) is rámutat, a munkaerő valójában ember, a föld valójában természet, a pénz pedig valójában vásárlóerő, ennélfogva a piaci mechanizmusok nem pusztán árukra gyakorolnak hatást, hanem a természet és a társadalom szövetére is. Ugyanis ha leesik a munkaerő ára, tehát csökken a bér, vagy egyenesen nincs rá szükség, és a munkás munkanélkülivé válik, akkor az éhhalál fenyegeti. Épp emiatt a piaci logika terjedésével egyidejűleg megjelent egy ellenmozgás is, amely a társadalom és a természet önvédelme érdekében különböző eszközökkel beavatkozott a piaci mechanizmusokba. Ennek érdekében jöttek létre a szakszervezetek, munkáspártok és a különböző jóléti intézmények. (A rendszer iróniája, hogy mivel a pénz értékét is az iránta támasztott kereslet határozta meg, ezért a termelővállalkozások – tehát a kapitalista termelés – érdekében is be kellett avatkozni a pénzpiacokba.)

A profitabilitási válság megérkezésekor a tőke számára az ilyen jellegű intervenciók egyre problémásabbak, miközben a munkások számára ugyanezek egyre nélkülözhetetlenebbek a megélhetéshez. A tőke tehát mindent megtesz, hogy kiszorítsa a politikát a gazdaság szférájából, ezáltal elszabadítva a piac társadalomra káros hatásait. A politika eközben gyakran annak az iparnak a szükségleteit figyelmen kívül hagyva avatkozik be a gazdaságba, amelynek teljesítményétől a teljes társadalom megélhetése függ. Polányi ezt így foglalta össze:

> Bonyolult társadalom nem lehet meg funkcionáló, politikai természetű törvényhozó és végrehajtó hatalom nélkül. A csoportérdekeknek azok az összeütközései, amelyek az ipar vagy az állam szerveinek megbénulását – bármelyikét vagy mindkettőét – eredményezték, közvetlen veszélyt jelentettek a társadalomra. A húszas években mégis pontosan ez volt a helyzet. A munkás elsáncolta magát a parlamentben, ahol számaránya súlyt adott neki, a tőkések erődítménnyé változtatták az ipart, hogy onnan parancsolgassanak az országnak. […] Az iparbárók eltérítették a népet a saját szabadon választott urai iránti hűségtől, míg a demokratikus testületek hadat viseltek az ellen az ipar ellen, amelytől mindenki megélhetése

> függött. Végül elérkezett a pillanat, amikor mind a gazdasági, mind a politikai rendszert a teljes megbénulás fenyegette. Félelem kerítette hatalmába a népet, és olyanok kezébe került a vezetés, akik könnyű kiutat kínáltak, bármi legyen is a végső ára. Megérett az idő a fasiszta megoldásra. (Polányi, 2025 [1944], p. 269)

A fasiszta megoldás célja Polányi (1986 [1935]) szerint az, hogy a gazdaságot mindennemű társadalmi kontroll alól kivonják, úgy, hogy annak még a lehetőségét is teljesen felszámolják. Ez azonban csak úgy lehetséges, ha a politikai szférában is felszámolják a demokráciát, és annak esélyét, hogy emberek egymást egyenlőnek tekintve, közösen hozzanak meg döntéseket. A fasizmus ideológiája ezt a célt tükrözi vissza, amikor a társadalmat nem személyek közti kapcsolatként, hanem önjáró entitásként feltételezi, amely nem más, mint a kapitalizmus, különböző iparágakba szervezve. Polányi meglátása szerint ezt az önműködést két eltérő logika hivatott biztosítani, melyek közt a fasiszta gondolkodás folyamatosan ingadozik. Az egyik a totalitás, amely posztdiszkurzív módon az eszme megkérdőjelezetlen követésén alapszik, a másik pedig a vitalitás, ahol prediszkurzív módon a kultúrától megtisztított ösztön biztosítja a megfelelő cselekvést.

Polányi aktualitása

A következő fejezetben amellett érvelek, hogy habár számottevő különbségek figyelhetők meg a brit hegemóniaciklus – amelyet Polányi vizsgált – és az USA-hegemóniaciklus között, a fent bemutatott elméleti keret a jelenlegi válság elemzésére is alkalmas.

Az elmélet kortárs használata kapcsán már az is felvethetne kérdéseket, hogy Polányi maga is arra számított, hogy miután a gazdasági liberalizmus az 1940-es években vereséget szenvedett, a válságot okozó önszabályozó piac nem tér vissza többé: „az utókor minden bizonnyal azt tartja majd, hogy korunk volt tanúja az önszabályozó piac kimúlásának" (2025 [1944]), p. 167). Michael Burawoy (2026 [2013]), illetve Giovanni Arrighi és Beverly Silver (2008 [2003]), elemzései azonban meggyőzően mutatják be, hogy a piacosítás és az azzal szemben beinduló társadalmi önvédelem szembenállásán alapuló, Polányi-féle „kettős mozgás" elmélet napjaink folyamatainak elemzésére is használható.

Burawoy (2026 [2013]) Polányi alapján a piacosítás három hullámáról beszél: az első a 18. század elején indul, amikor, mint fentebb láttuk, a munka (fiktív) áruvá válik, és ezáltal a létrejöhet a piaca. A második hullám során, annak érdekében, hogy a nemzetközi kereskedelmet is a piaci logika dominálja, a valuták értékét az aranyhoz kötik, fixálva ezáltal az átváltási arányokat. Így azonban a pénz esetében is a piaci önszabályozás válik meghatározóvá. Ugyanis a pénz értékének meghatározása kikerül a társadalmi kontroll

alól (mert például a pénzkibocsátás lehetséges mértékét nem az állam szándékai, hanem az aranytartaléka határozza meg). Az 1973-as olajválság után induló harmadik hullám során – amely egybeesik a neoliberalizmus ideológiai győzelmével – a jóléti állam leépítése és a pénzpiaci korlátozások folyamatos feloldása által a munka és pénz egyre nagyobb mértékben válnak ismételten áruvá, ezáltal kitetté piaci mechanizmusoknak. (Mindezek mellett a harmadik hullám során a természetet is fiktív áruvá teszi a tőke, gondoljunk például a víz privatizációjára vagy a vetőmagok szabadalmi védelem alá helyezésére.)

Arrighi és Silver (2008 [2003]) ezeket a hullámokat a hegemóniaciklusok elméleti keretében értelmezik. Ahogyan fentebb láthattuk, a munkaerőpiac megteremtése annak volt az előfeltétele, hogy brit hegemóniaciklus expanzív szakaszában a kereskedelem mellett az ipari termelésnek köszönhetően az árutermelés megszervezésén keresztül is lehetővé váljon a tőkefelhalmozás. A ciklus financializációs szakaszának pedig a pénzt piaci mechanizmusok alá vonó aranystandard 1870-es évektől kezdődő elterjedése volt előfeltétele. Az aranystandard tette ugyanis lehetővé a nemzetközi kereskedelem volumenének jelentős emelkedését. Nagy-Britannia így a hajózási, kereskedelmi és biztosítási szolgáltatásainak, valamint közvetítő szerepének köszönhetően továbbra is olyan mértékben tudott tőkét felhalmozni (elsősorban a kereskedelem finanszírozása által), amely a német és az amerikai ipar fejlődése következményeként, az árutermelésen keresztül már nem volt lehetséges. Az USA-hegemóniaciklus expanzív fázisa, mint fentebb láthattuk, éppen a piacosítás ellenmozgásaként értelmezett fordista osztálykompromisszum által vált lehetségessé. Azonban – a brit hegemóniaciklushoz hasonlóan – a versenytársak felzárkózása miatt lassuló expanzió oda vezetett, hogy a további tőkefelhalmozást biztosító financializációs fázishoz ismét lehetővé kellett tenni a pénz piaci mechanizmusok vezérelte mozgását. Az Egyesült Államok ekként globális pénzügyi elosztóhellyé válva volt képes stabilizálni hegemón pozícióját. Azonban ezt már csak különböző társadalmi csoportok kárára tudta megtenni.

Juniorpartnerek, a globalizáció vesztesei

A következő fejezetekben bemutatom a csoportokat, amelyek e stabilizációs folyamat vesztesei voltak. Beverly Silver és Eric Slater (1999) osztályozása alapján egy adott felhalmozási rezsimben különböző társadalmi csoportok eltérő pozíciókat foglalnak el, annak megfelelően, hogy mekkora kontroljuk van a folyamatok alakítására, illetve, hogy milyen mértékben profitálnak a fennálló rendből. Három ilyen pozíciót különböztetnek meg: a hegemón szereplők, az elnyomottak, illetve a junior partnerek pozícióját. (Az adott csoportok pozíciója a ciklus folyamán változhat.) Az elnyomott pozícióban lévők számára

a rendszer kifejezetten hátrányos, nem áll érdekükben támogatni, a részvételüket ezért általában ki kell kényszeríteni. A junior pozíciót betöltők helyzete azonban – még ha ők nem is profitálnak akkora mértékben a rendszerből, mint a hegemón – elég előnyös ahhoz, hogy támogassák azt.

Az amerikai hegemóniaciklus expanzív szakaszában a monopoltőkés vállalatok foglaltak el hegemón pozíciót, és például az ő beszállítóiként működő kis- és középvállalkozások, valamint a belső piacra termelő (kiskereskedelmi, építőipari stb.), helyileg beágyazott tőkések számítottak junior partnernek (Gerőcs, 2020, p. 24–26). Junior partner volt továbbá a transznacionálissá váló, exportra termelő monopoltőkés vállalatok munkássága is, amely a pozíciója megőrzése érdekében maga is részt vett az Egyesült Államok hegemóniájának fenntartásában a nemzetközi szakszervezeti intézményrendszeren keresztül (Schuhrke, 2024).

Ahogyan a financializáció jelensége ismétlődik ciklusról ciklusra, úgy a hegemónia válságára adott reakciókban is megfigyelhetünk mintázatokat. Ekkor ugyanis jellemzően felbomlanak a korábbi szövetségek, és gyakoribbá válik a politikai mobilizáció, amit alapvetően az adott csoportok pozícióvesztése elleni harca motivál. Ugyanis az egyre inkább zérósszegű játszmává váló elosztási verseny, valamint a növekvő vagyonkoncentráció idején a junior pozícióból kieső csoportok, az elnyomottak, és az elitek egyaránt igyekeznek az állam és a nemzetközi intézmények eszközeit a saját védelmükre, előnyükre felhasználni (Silver & Slater, 1999).

Különböző szövetségek köttetnek a harc során, és ezek nagymértékben befolyásolják a válságkezelést, ahogyan azt is, hogy milyen lesz az új rezsim. E szövetségkötések legtöbbször különböző ideológiák mentén történnek, amelyek gyakran még a csoportok tagjai számára is elfedik a (valódi) érdekeiket. Gagyi Ágnes (2019) *A válság politikái* című könyvében arra mutat példákat, amikor az értelmiségi, középosztálybeli csoportok az elnyomottakkal szövetséget keresve próbálnak baloldali megoldások mentén mobilizálni, legtöbbször a „nyugat" utolérését, az ország modernizációját sürgető jelszavakkal.

A fasizmus győzelmét a szocializmus fölött Polányi (1986 [1934], pp. 363–366) arra vezeti vissza, hogy munkássággal szemben a tőke képes volt összeegyeztetni saját érdekeit a parasztság és a kispolgárság érdekeivel, ezáltal vezető szerepbe tudott lépni. Polányinál ez a megjegyzés kibontatlan marad, azonban – Arrighi és Gagyi inkább leíró megfigyelésével szemben – feltételezi az osztályharcban résztvevő proletariátusról és tőkéről, hogy képesek tudatosan megalkotott programok mentén osztálykoalíciókat építeni. Ahogyan Arrighi és Silver megjegyzik (2008 [2003], p. 40), Polányinak a valamely társadalmi osztály vezető pozícióba kerüléséről szóló elmélete számos analógiát hordoz Antonio Gramsci hegemóniaelméletével. A különbséget abban látják, hogy míg Gramscinál fontos szerepet

játszik az elnyomott csoportok kényszerek mentén történő integrálása, addig Polányi sokkal egységesebb társadalmat feltételez, amelynek egészét fenyegeti a piac, emiatt a különböző csoportok öntudatlanul is egyesítik erőiket a veszély elhárításának érdekében. Emiatt „[e]gyetlen szélsőségesen önző osztály sem tudja megtartani vezető szerepét, ha az adott társadalmi berendezkedés alternatívája nem a fejesugrás a teljes pusztulásba" (Polányi, 2025 [1944], p. 183, idézi Arrighi & Silver, 2008 [2003], p. 40). Arrighi és Silver (2008 [2003], p. 40) szerint a Polányi által emlegetett társadalmi összeomlások (fejesugrás a pusztulásba) gyakrabban következnek be annál, mint ahogy azt Polányi alapján feltételezhetnénk. Tehát Polányi vezetéselméleté, amely csak végveszély esetén teszi elképzelhetővé a más csoportok elnyomásán alapuló osztályuralmat, nem fenntartható. Mivel jelen tanulmányom tárgya az, hogy milyen tényezők miatt válnak bizonyos társadalmi csoportok az autoriter jobboldali projektek támogatóivá, ennek feltárásában Silver és Slater, valamint Arrighi elemzési kerete felismerhetővé teszi a társadalmi csoportok felhalmozási rezsimen belül elfoglalt pozícióját, és az abból, illetve annak változásából fakadó érdekeket. A Polányi és Gramsci elméletében jelenlévő integratív politikai program fogalma pedig megmutatja, hogyan képes egy adott osztály kényszer nélkül osztálykoalíciót létrehozni, amelyben a többiekénél előnyösebb, vezető pozíciót tölt be.

Csoportok elleni gyűlölet mint kompenzáció

A fasiszta, illetve jobboldali autoriter mozgalmakra jellemző rasszizmust Polányi a fasizmus ideológiájának belső ellentmondásából vezeti le, és nem illeszti be a saját gazdaságtani keretébe. (Az előző fejezetben említett, a piaccal szemben egységes társadalom képébe valóban nehezen tűnik beleilleszthetőnek csoportok elleni gyűlölet.) A „faji" alapú megkülönböztetésnek szerinte az a funkciója a fasiszta ideológiában, hogy a nemzet fogalma beilleszthető legyen a nem egyének kapcsolatán, hanem a társadalom önműködését lehetővé tevő fentebb ismertetett logikákba. Ugyanis a vitalizmus általános antropológiai törvények megfogalmazására törekszik, míg a totalizmus az egész emberiségre vonatkozó objektív szellem létét feltételezi. Így egyik sem enged sok teret a nacionalizmus számára. A „faj" fikciója segítségével azonban a „nemzeten kívüliek" leválaszthatók az emberiségről, így rájuk nem vonatkozik sem az eszme, sem az általános antropológia törvények (Polányi, 1986 [1935], p. 324). Így a fasiszta projektekben megfigyelhető belsőellenség-kijelölés, illetve az *élettér* növeléséért indított háború (melyet más nemzetek, „fajok" ellen vívnak), is beilleszthetővé vállnak az elméleti keretbe.

Eva von Redecker (2020) arra tesz kísérletet, hogy a kettős mozgás elméletét kiegészítve megmagyarázza a csoportok elleni gyűlöletet Polányi politikai gazdaságtani keretével.

Meglátása szerint a piaci mellett egy másik logika elterjedése is előfeltétele volt az ipari kapitalizmus térnyerésének. Az általa tulajdoniasítás (*propertization*) nevezett folyamat két dolgot foglal magába. Egyfelől az eredeti tőkefelhalmozás (vö. Marx, (1967 [1867], pp. 668–724; Federici, 2004) során nem csak az történt, hogy bizonyos javak gazdát cseréltek, és például az addig a közösséghez tartozó vagy általuk is használt közlegelők onnantól a tőkéshez tartoztak, hanem az is megváltozott, hogy mit jelent maga a tulajdonlás. Ugyanis az új, modern tulajdonfogalom teljes rendelkezési szabadságot biztosít a tulajdonos számára a tulajdon felett, beleértve ebbe annak visszaélésszerű használatát, szélsőséges esetben elpusztítását is. Másfelől a tulajdonlogika paradigmává vált: a modern polgári és politikai jogok a jogalany tulajdonaként értelmeződnek, miközben a jogalany is mint önmaga tulajdonosaként konstruálódik meg. A modern ember számára a szabadság megnyilvánulása a dolgok feletti tulajdonjog gyakorlásán keresztül valósul meg (Redecker, 2020, pp. 39–42).

Az eredeti tőkefelhalmozás következtében kialakult társadalmi berendezkedés azonban ellentmondásba került a tulajdonosok szabadságát hirdető ideológiával. Ugyanis a parasztokra, akiket megfosztottak a megélhetésük alapjául szolgáló közjavaktól, kisemmizett proletárokként köszöntött az ipari kapitalizmus hajnala. Nem volt másuk, csak munkaerejük, amit kénytelenek voltak áruba bocsátani, ha nem akartak éhen halni (vö. Marx, (1967 [1867], pp. 668–724). Redecker (2020, pp. 43–48) szerint a modern kapitalizmus működéséhez nemcsak fiktív árukra, hanem fiktív tulajdonokra is szükség volt, amelyek egyszerre voltak szükségesek a tőkefelhalmozáshoz és nyújtottak kompenzációt a kisemmizett munkásoknak. Esszéjében két ilyen, tulajdonlogika mentén működő társadalmi intézményt említ. Az egyik a nők reproduktív képességei (házimunka, szex, gyermekszülés, gyermeknevelés) feletti tulajdonjogot biztosító patriarchális házasság (vö.: *housewifization*, Mies 1998 [1986]), a másik pedig a rabszolgaság, mely emberek (emberi mivoltuk, mozgási szabadságuk) tulajdonlását tette lehetővé. Redecker ezen állítása a marxista feministák és fekete marxisták elemzéseire épít, amelyek megmutatták, hogy a kapitalista felhalmozás nem lenne lehetséges a nők és rasszizált emberek ingyenessé vagy olcsóvá tett munkája nélkül (Federici, 2004; Du Bois, 2014 [1935]; Csányi et al., 2018; Fraser, 2023). Mindez azt jelenti, hogy az eredeti tőkefelhalmozás nem ért véget a bekerítésekkel, hanem folyamatosan szükséges a kapitalizmus fennmaradása számára. David Harvey (1989; 2003) és a Midnight Notes Collective (1990) amellett érvelnek, hogy a neoliberális kiigazítás nem tudott volna megtörténni anélkül, hogy új területeket vontak volna piaci logika alá, mint például a korábban már említett vetőmagok szabadalmi oltalma, a közszolgáltatások privatizációja vagy őslakos közösségek közösségi használatú földjeinek magántulajdonba helyezése.

Ugyanakkor a tőkefelhalmozás a kisemmizettek bizonyos csoportja számára kompenzációt is jelentett materiális értelemben (például: nők reproduktív munkája férfiak

számára) és szimbolikus értelemben is. Utóbbi abban nyilvánult meg például, hogy a feleségek reproduktív képességei feletti tulajdonosként a férfiak is részévé válhattak a tulajdonosok társadalmának. Silvia Federici megfogalmazásában:

> minél több ütést kap egy férfi a munkahelyén, annál inkább meg kell tanulnia a feleségének fogadni azokat, és annál inkább megengedett, hogy az asszony kárára állítsa helyre az egóját. Az ember megveri a feleségét, és kitölti rajta a dühét, amikor frusztrált vagy túlhajszolt a munkában, vagy amikor úgy érzi, hogy vereséget szenvedett (és gyárban dolgozni már vereségnek számít). Minél inkább kell szolgálnia, és minél többet parancsolgatnak neki, annál többet fog ő is parancsolgatni. A férfi otthona az ő vára. (Federici, 2012, p. 79).

Habár a rabszolgaság intézményét, valamint a nők reproduktív képességei feletti kontroll jogi védelmét a „nyugati" országokban hivatalosan megszüntették (legális a válás, büntetendő a házasságon belüli nemi erőszak), a rasszizmus, szexizmus, nemi és rasszalapú erőszak mai napig a társadalmaink szerves részei. Redecker (2020, pp. 48–59) erre a jelenségre vezeti be a fantombirtoklás fogalmát, amely arra utal, hogy habár a tulajdonjog már megszűnt, a korábbi tulajdon feletti rendelkezési (birtoklási) szándék és jogosultságtudat továbbra is él, és továbbra is kulturális infrastruktúrát nyújt az újabb és újabb hullámokban történő eredeti tőkefelhalmozás számára, tehát a kisemmizésre, a munka láthatatlanná, fizetetlenné, illetve olcsóvá tételére. Miközben továbbra is szimbolikus kárpótlásként szolgál a fehér, illetve férfimunkások számára. A tekintélyelvű jobboldali autoriter mobilizáció egyik mozgatórugója e fantombirtokok védelme, amelyek egyrészt az identitáspolitikai harcok eredményeképpen megkérdőjeleződtek, másrészt az amerikai hegemóniaciklus válsága miatt egyre általánosabb materiális szorongás miatt is egyre nagyobb igény van ezekre a kompenzációkra.

Osztálykoalíció a demokrácia ellen

A következő fejezetben empirikus tanulmányok segítségével mutatom be, hogyan magyarázható az autoriter jobboldal politikai programja mögötti osztálykoalíció a hegemóniaciklus válságával bekövetkező pozícióvesztéssel, valamint a neoliberális válságkezelés során keletkező sérelmek kompenzációjaként szolgáló, rasszista és szexista ideológiákkal és közpolitikákkal.

A jobb felső sarok

Az idén megjelent *Jobb felül* című tanulmánykötet (Biebricher et al., 2026) szerzői amellett érvelnek, hogy a jelenlegi szélsőjobboldali mobilizáció mozgatórugói elsősorban a kis- és középvállalkozások tulajdonosai, a családi vállalkozások vezetői (amely fogalom gyakran eufemizmusként szolgál olyan nagytőkésekre is, mint Silvio Berlusconi, Donald Trump), illetve a cégeiket tulajdonosként vezető techmilliárdosok. Az összekötő kapocs köztük a (jóléti) állam és a bürokrácia elleni lázadás, valamint a személyes kapcsolatokon és a vállalatvezető egyeduralmán nyugvó vállalatirányítás. Ezek mentén közös program kínálkozik a felhalmozási rezsimben végbemenő változások következményeként módosuló szabályozási környezet nyertesei (nagytőkés családi vállalkozások, techmilliárdosok), illetve a korábbi junior partneri pozíciót betöltő, a nagyvállalatok beszállítóként működő kis- és középvállalkozások tulajdonosai számára.

A junior pozíció elvesztése vagy az elvesztésétől való félelem mozgatja azokat a vállalkozókat, akiket Tobias Moorstedt (2026) világkispolgárként (*Weltkleinbürger*) aposztrofál a baden-württembergi Hohenlohében tett látogatása alapján, amely a „globális piacvezetők otthonoként" hivatkozik magára. Mindez arra utal, hogy a német autó- és gépgyártás egyik központjának számító Baden-Württembergben több olyan kis- és középvállalkozás is található, melyek a nagyobb cégek beszállítójaként specializált tudásra tettek szert, ami saját területükön világelsővé teszi őket. A világkispolgár pedig ezeknek a – gyakran családi – vállalkozásoknak a vezetőire utal, akik egyszerre integrálódtak a globális gazdaságba, naprakészek a legújabb technológiai és gazdasági trendeket illetően, miközben világnézetükre, vezetői stílusukra inkább kispolgári attitűd jellemző. Az AfD helyett inkább a CDU jobbszárnyához közel álló vállalkozók az elmúlt évek gazdasági lassulásának okaként alapvetően az állami bürokráciát, a lassú demokratikus döntéshozást, illetve az „érdemteleneknek" (munkanélküliek, bevándorlók) juttatott szociális támogatásokat látják. Moorstedt érzékletesen mutatja be, hogy helyi vállalatvezetők és munkásaik viszonya sokkal jobban hasonlít a feudalizmus klientelista viszonyaira, mint a klasszikus munkás–tőkés szembenállásra. Jó példa erre, amikor – arisztokrata felmenőik példáit követve – belépnek a leépülő jóléti állam helyére, és például a bezárt kórház helyére magánkórházat építenek. Habár köszönhetően a vállalatvezetők CDU-s beágyazottságának, és társadalmi szerepvállalásának, az AfD egyelőre képtelen helyben meggyökerezni (nincs is képviselője a helyi önkormányzatokban). A vállalatvezetők és az AfD világmagyarázatai közti hasonlóságok azonban mégis megnyilvánulnak a politikai eredményekben, amikor szövetségi, illetve EP-választásokon a tartományi átlag feletti szavazataránnyal szerepel itt a szélsőjobboldali párt.

Szintén a gazdasági státuszukat féltő családi vállalkozások és a populista jobboldali pártok viszonyát elemzi az elmúlt évtizedekben Thomas Biebricher. Biebricher (2026) bemutatja, hogy a *Front National* Pierre Poujade mozgalmának az utódja. (Jean-Marie Le Pen pályája is ebben a pártban indult.) A mozgalom viszonyát a kispolgári miliőhöz mi sem példázza jobban, mint a párt neve: *Kereskedők és kisiparosok védelmi uniója* (*Union de défense des commerçants et artisans*). A párt tulajdonképpen a kiépülő francia fordizmus ellen tiltakozott, amely során versenyhátrányba kerültek a családi vállalkozások a monopoltőkés vállalatokkal szemben. Biebricher érvelése szerint nemcsak a támogatói miliő, hanem a pártok maguk is családi vállalkozásként működnek, gondoljunk a Le Pen-dinasztia által vezetett *Front National*ra vagy a *Forsa Italiá*ra, amely voltaképpen Berlusconi vállalkozásának politikai kiterjesztése volt.

Lukas Haffert (2026) választásszociológiai elemzésében bemutatja, hogy a kisvállalkozók csoportja Németországban és az Egyesült Államokban is felülreprezentált a (szélső) jobboldali pártok támogatói között. Magyarázata szerint ennek oka alapvetően az AfD és a Republikánus Párt (jóléti) államellenességében keresendő. Ugyanis a státuszvesztéstől félő vállalkozók számára szimpatikus, hogy a megítélésük szerint „érdemtelenek", mint a bevándorlók, munkanélküliek és gyakran rasszizált szegények számára járó juttatásokat ezek a pártok megvágnák vagy egyenesen megszüntetnék. Az újraelosztás mellett az állam szabályozó szerepével szemben is kritikusak, mert meglátásuk szerint a „bürokraták" nem látják át a helyzetüket, és a szabályozásaikkal csak megnehezítik vállalkozások működését.

Melinda Cooper (2026) a nagytőkések és családi vállalkozások szövetségének ideológia alapját vizsgálja. Szerinte Donald Trump és a MAGA (*Make America Great Again*) mozgalom *woke-kapitalizmus*-ellenességének magját a családi vállalkozások által dominált adóellenes lázadások miliőjének ideológiájában kell keresni. Ezen vállalkozások vezetői ugyanis a kezdetektől rosszallva figyelték a fordista, monopoltőkés vállalatok térnyerését, ahol a tulajdonos helyett menedzserek vezették a vállalatokat. Ez szerintük a cégen belüli kapcsolatok elszemélytelenedéséhez vezetett, miközben a tőzsdére lépve nemcsak a döntési, hanem a tulajdonosi jogkörök egyedüli gyakorlása is sérült. Ahogyan az állami támogatásokért cserébe történő szabályozásoknak való megfelelésért, úgy a szakszervezetekkel kötött alkuk miatt is megvetették ezeket a cégeket. Ezzel szemben magukra a kapitalizmus és az amerikai élet (*American way of life*) valódi letéteményeseiként tekintettek. Épp ezért erős sérelmekkel járt számukra, hogy a monopoltőkés cégek kiszorították őket a piacaikról. Cooper (2026, pp. 154–155) rámutat arra is, hogy mind Trump, mind korábban a *Tea Party* támogatói között is valójában nem a munkásság, hanem ez a vállalkozói milliő felülreprezentált, és hogy gyakran fizikai munkát végző vállalkozókat azonosították a munkájuk jellege miatt

munkásként. Ahogyan a diploma nélküli választókat is gyakran a munkásokhoz sorolták. Cooper arra is felhívja a figyelmet, hogy habár a MAGA-projekt támogatói között nagymértékben vannak jelen ezek a vállalkozók, a politikai projektet valójában egészen másfajta családi vállalkozások vezetik. Méghozzá a Trump cégbirodalmához hasonló családi kézben lévő óriásvállalatok családfői, illetve a cégeiket hasonló módon irányító techmilliárdosok, mint Elon Musk vagy Peter Thiel. Ezeknek a szereplőknek sikerült kiharcolni olyan jogi újításokat, amelyek anélkül teszik lehetővé a nagymértékű tőkebevonást, hogy le kellene mondaniuk a vállalatirányításról. (Ugyanis a fordista vállalatok esetén a tőkebevonás fontos eszköze volt a részvénykibocsátás, amely csökkentette az eredeti tulajdonosok kontrollját a vállalat felett.) Ilyen szabályozás például az 1980-as évektől újra legálissá váló kettős részvényosztási struktúra (*dual-class structure*), amely a részvényesek bizonyos csoportja számára több szavazati jogot biztosít.

A fent említett tanulmányok alapján azt látjuk, hogy a Trumphoz és Muskhoz hasonló vállalkozók sikeresen képesek a családi vállalkozások számára is oly kedves adócsökkentési, bürokrácia-leépítési programot keresztülvinni, úgy, hogy közben az ő vállalkozásaik profitálnak az egészből a leginkább.

Mobilizált és demobilizált munkások

Ahogyan azt a junior partnerek fogalmát bevezető fejezetben írtam, a centrumországok exportra termelő multinacionális vállalatainak munkássága relatíve előnyös pozíciót foglalt el a fordista felhalmozási rezsimben. Azonban ahogy azt az újraelosztás korlátairól szóló fejezetben láthattuk, a neoliberális válságkezelés jelentős pozícióvesztést jelentett számukra. Wolfgang Streeck (2012; 2013) bemutatta, hogyan próbálták az államok különböző intézkedésekkel legalább gazdaságilag kárpótolni a munkásságot, amely jelentősen vesztett az érdekérvényesítési képességéből. Ám ahogy az államok mind inkább kiszolgáltatottá váltak a tőkéseknek, akik a termelő ágazatok válsága miatt már egyre inkább a vagyon koncentrációjára támaszkodnak a tőkéjük növelése érdekében, a munkásság számára jutatott anyagi kompenzáció lehetősége drasztikusan csökkent.

Ennek fényében világossá válhat, hogy miért olyan vonzóak sok munkás számára az autoriter jobboldal által propagált szexista és rasszista törekvések: ahogyan azt Silvia Federici (2004) és Eva von Redecker (2020) bemutatta, ezek tulajdonképpen kompenzációt nyújtanak az egyre erőteljesebbé váló kizsákmányolásért azáltal, hogy nők és rasszizált emberek feletti kontroll ígéretével kompenzálják őket. Linda Beck és Linus Westheuser (2022) tanulmánya alapján arra következtethetünk, hogy ezek az attitűdök, kompenzációs

igények akkor aktiválódnak, erősödnek fel és válnak esetleg szavazattá, amikor a munkások úgy érzik, hogy más csoportok kapnak – velük szemben érdemtelenül – anyagi vagy szimbolikus elismerést. Érvelésük szerint az elmúlt évtizedek folyamatai miatt a munkások kevésbé bíznak abban, hogy ráhatásuk lehetne a szélesebb elosztási mechanizmusokra, és emiatt az anyagi és szimbolikus elismerés kiharcolását kizárólag más csoportokkal szemben (bevándorlók, munkanélküliek, melegek) érzékelik lehetségesnek. (Ennek köszönhetően közös platformra kerülnek a kisvállalkozókkal, ahogyan azt fentebb láthattuk.) A romló érdekérvényesítési képességre vonatkozó állításukkal Klaus Dörre (2024 [2018]) demobilizált osztálytársadalom-fogalmára támaszkodnak, miszerint az osztálypolitika klasszikus intézményei (szakszervezetek, munkásegyletek, szociáldemokrata pártok) leépülésével a munkásság elvesztette ágenciáját a politika befolyásolására. Hasonlóan érvel Line Rennwald és Jonas Pontusson (2021) is, akik a szakszervezetek hanyatlására vezetik vissza a munkások elpártolását a baloldali pártoktól. Szintén az intézményrendszer hiányát tartja a baloldal elsődleges gyengeségének Anton Jäger (2023), aki szerint a baloldali populista kísérletek fő hibája az volt, hogy valódi, intézményekkel rendelkező tömegpártok helyett médiapolitizálást folytattak egy karizmatikus vezető vonzerejére felépítve. Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy az intézmények leépülése nem kizárólag a pártvezetőségek hibás döntéseinek eredménye, hanem annak is, ahogyan azt fentebb bemutattam, hogy a termelő ágazatok profitabilitási válsága miatt a profitrészesedés növelésének kiharcolására, illetve elosztására létrejött szakszervezetek és jóléti állami intézmények nem tudták ellátni funkciójukat és beváltani a hozzájuk fűzött reményeket.

Félperiféria kitérő

Habár jelen tanulmányban elsősorban a jelenlegi hegemóniaciklus centrumországaiban lezajlott folyamatokra koncentráltam, az autoriter jobboldali mozgalmak, kormányok a periférián és félperiférián is megtalálhatóak. Legyen szó Erdoğan Törökországáról, Modi Indiájáról vagy Orbán Magyarországáról. A Helyzet Műhely megállapítása szerint Magyarországon nem a fordista osztálykonszenzus hanyatlása és a demokratikus kapitalizmus felbomlása magyarázza az autoriter mobilizációt. Viszont a NER esetében is megfigyelhető a belföldi tőkefrakciók nemzetközi tőkével szembeni szövetsége (Éber & et al., 2019), továbbá a munkások szimbolikus – egyes esetekben anyagi – kompenzációja az érdemtelenek, más etnikumúak, nemheterók kárára (Csányi, 2019), még akkor is, ha a centrumbeli dezindusztrializáció itt ipari munkahelyek teremtését jelentette. Utóbbinak az az oka, hogy a hegemóniaciklus válsága során kiszervezett termelésben

strukturális okokból a munkások már nem tudnak olyan mértékű profitrészesedést kiharcolni, mint centrumbeli társaik (Silver, 2003). Ezeknek megfelelően azt láthatjuk, hogy Orbán a félperiférián hasonló ideológiával hasonló osztályfrakciókat tudott mobilizálni, mint a centrum autoriter jobboldali politikusai.

Konklúzió

Tanulmányomban bemutattam, hogy a jobboldali autoriter pártok előretörése, valamint a baloldali pártok gyenge szereplése nem érthető meg pusztán a választói keresletre és a pártpolitikai kínálatra fókuszáló megközelítésekből. Ezzel szemben a világrendszer-elemzés és Polányi Károly elméleti keretébe helyezkedve világossá vált, hogy a hegemóniaciklusok hanyatlási fázisaira (financializácó) jellemző válságtüneteinek vagyunk szemtanúi, amelyek során a profitrészesedést célzó baloldali politikák alapjukat vesztik a termelői ágazatok profitabilitási válsága miatt, így megszűnnek a baloldali mobilizáció csatornái. Ezzel egyidőben a tőke sikeresen képes maga mögé állítani korábbi junior partnereket (kis- és közepes vállalkozások, ipari munkásság) annak érdekében, hogy csökkentse a gazdaság feletti társadalmi kontrollt, miközben az elnyomott csoportok kárára kompenzálja szövetségeseit. Ennek megfelelően az új baloldali politikának olyan intézményeket kell felépítenie, amelyek profitrészesedéstől függetlenül képesek társadalmi védelmet nyújtani mind a munkásoknak, mind a vállalkozói miliőknek.

Hivatkozott irodalom

Abou-Chadi, T., & Wagner, M. (2018). The Electoral Appeal of Party Strategies in Postindustrial Societies: When Can the Mainstream Left Succeed? *The Journal of Politics, 81*(4), 1405–1419. https://doi.org/10.1086/704436

Abou-Chadi, T., & Wagner, M. (2020). Electoral fortunes of social democratic parties: do second dimension positions matter? *Journal of European Public Policy,* 27(2), 246–272. https://doi.org/10.1080/13501763.2019.1701532

Abraham, J. C. (2020). The 2016 Bernie Sanders Campaign: American Socialist Populism. disClosure: *A Journal of Social Theory, 29*(10), 74–93. https://doi.org/10.13023/disclosure.29.09

Arrighi, G. (1994). *The long twentieth century: Money, power, and the origins of our times.* Verso.

Arrighi, G., & Silver, B. J. (2008 [2003]). A Polányi-féle „kettős mozgás": a brit és az amerikai hegemónia Belle Époque-jainak összehasonlítása. *Fordulat*, 1, 38–66.

Aspelund, A., Lindeman, M., & Verkasalo, M. (2013). Political Conservatism and Left–Right Orientation in 28 Eastern and Western European Countries. *Political Psychology, 34*(3), 409–417. https://doi.org/10.1111/pops.12000

Baran, P. A., & Sweezy, P. M. (1966). *Monopoly capital.* Monthly Review Press.

Beck, L., & Westheuser, L. (2022). Verletzte Ansprüche. Zur Grammatik des politischen Bewusstseins von ArbeiterInnen. *Berliner Journal für Soziologie, 32*(2), 279–316. https://doi.org/10.1007/s11609-022-00470-0

Berezin, M. (2019). Fascism and populism: Are they useful categories for comparative sociological analysis? *Annual Review of Sociology, 45*(1), 345–361. https://doi.org/10.1146/annurev-soc-073018-022351

Biebricher, T. (2026). Von Poujade über Berlusconi zu Trump. Eine Genealogie des libertären Patrimonalismus. In *Oben rechts: Rechtspopulismus als Klassenprojekt* (pp. 103–144). Suhrkamp.

Burawoy, M. (2026 [2013]). Marxizmus Polányi után. *Ciklus*, 2, 175–196. https://doi.org/10.64718/ciklus/2026-02-07

Collective, M. N. (1990). The new enclosures. *Midnight Notes*, 10, 1–9.

Cooper, M. (2026). Der Familienkapitalismus und die Revolte der Kleinunternehmer. In *Oben rechts: Rechtspopulismus als Klassenprojekt* (pp. 145–185). Suhrkamp.

Crouch, C. (2009). Privatised Keynesianism: An Unacknowledged Policy Regime. *The British journal of politics and international relations, 11*(3), 382–399. https://doi.org/10.1111/j.1467-856x.2009.00377.x

Csányi, G. (2019). Genderrezsim és „nőpolitika" Magyarországon 2008–2018. *Fordulat*, 26, 115–141.

Csányi, G., Gagyi, Á., & Kerékgyártó, Á. (2018). Társadalmi reprodukció: Az élet újratermelése a kapitalizmusban. *Fordulat*, 24, 53–87.

Dar, O. (2024). The benefits and limitations of populism for radical-left parties. *Capital & Class, 48*(3), 357–377. https://doi.org/10.1177/03098168231153348

Debus, M., & Traunmüller, R. (2026). Former social democratic partisanship, working-class background, and support for right-wing populist parties: A research note. *Politische Vierteljahresschrift, 67*(1), 195–216. https://doi.org/10.1007/s11615-025-00604-y

Dörre, K. (2024 [2018]). Németország demobilizált osztálytársadalma: Az osztályszerkezet jénai kutatócsoportjának kilenc tézise. *Eszmélet,* 143–144, 24–40.

Du Bois, W. (2014 [1935]). *Black reconstruction in America: An essay toward a history of the part which Black folk played in the attempt to reconstruct democracy in America, 1860–1880.* Oxford University Press.

Éber, M. Á., Gagyi, Á., Gerőcs, T., & Jelinek, C. (2019). 2008–2018: Válság és hegemónia Magyarországon. *Fordulat,* 26, 28–75.

Federici, S. (2004). *Caliban and the Witch: Women, the Body and Primitive Accumulation.* Autonomedia.

Federici, S. (2012). *Revolution at Point Zero: Housework, Reproduction and Feminist Struggle.* Common Notions, PM Press.

Federici, S. (2018). From Commoning to Debt: Financialization, Microcredit, and the Changing Architecture of Capital Accumulation. In S. Federici, *Re-enchanting the World: Feminism and the Politics of the Commons* (pp. 60–74). PM Press.

Fraser, N. (2017). Against Progressive Neoliberalism, A New Progressive Populism. *Dissent*. 2017. január 28. https://dissentmagazine.org/online_articles/nancy-fraser-against-progressive-neoliberalism-progressive-populism/

Fraser, N. (2024 [2023]). *Kannibál kapitalizmus – Hogyan falja fel a rendszer a demokráciát, a gondoskodást és a bolygót?* Bázis Könyvek.

Gagyi, Á. (2019). *A válság politikái: Új kelet-közép-európai mozgalmak globális perspektívában.* Napvilág.

Gerőcs, T. (2021). *Magyarország függő fejlődése: Függőség és felzárkózás globális történeti perspektívában.* Napvilág.

Gethin, A., Martínez-Toledano, C., & Piketty, T. (2022). Brahmin Left Versus Merchant Right: Changing Political Cleavages in 21 Western Democracies, 1948–2020. *The Quarterly Journal of Economics, 137*(1), 1–48. https://doi.org/10.1093/qje/qjab036

Grant, Z., & Evans, G. (2024). A new dilemma of social democracy? The British labour party, the white working class and ethnic minority representation. *British Journal of Political Science, 54*(3), 793–815. https://doi.org/10.1017/s0007123423000601

Haffert, L. (2026). Staatsabau als Erfolgsformel. Wahlsoziologische Erkundungen im Grenzgebiet zwischen FDP und AfD. In *Oben rechts. Rechtspopulismus als Klassenprojekt* (pp. 184–222). Suhrkamp.

Harvey, D. (1989). *The condition of postmodernity: an enquiry into the origins of cultural change.* Blackwell.

Harvey, D. (2003). *The New Imperialism*. Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/oso/9780199264315.001.0001

Harvey, D. (2005). *A Brief History of Neoliberalism.* Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/oso/9780199283262.001.0001

Herold, M., & Otteni, C. (2026). Closing the left-conservative gap of political representation? ideological positions and democratic attitudes of 'Bündnis Sahra Wagenknecht' (BSW) supporters in Germany. *German Politics, 35*(1), 1–28. https://doi.org/10.1080/09644008.2025.2497083

Hillen, S., & Steiner, N. D. (2020). The Consequences of Supply Gaps in Two-Dimensional Policy Spaces for Voter Turnout and Political Support. The Case of Economically Left-Wing and Culturally Right-Wing Citizens in Western Europe. *European Journal of Political Research, 59*(2), 331–353. https://doi.org/10.1111/1475-6765.12348

Jäger, A. (2023). *Hyperpolitik: Extreme Politisierung ohne politische Folgen.* Suhrkamp.

Karreth, J., Polk, J. T., & Allen, C. S. (2013). Catchall or catch and release? The electoral consequences of social democratic parties' march to the middle in Western Europe. *Comparative Political Studies, 46*(7), 791–822. https://doi.org/10.1177/0010414012463885

Laclau, E. (2005). *On populist reason*. Verso.

Mair, P. (2023 [2013]). *Ruling the void: The hollowing of Western democracy*. Verso.

Marx, K. (1967 [1867]). *A tőke I.* (MEM 23). Kossuth.

Mies, M. (1998 [1986]). Patriarchy and Accumulation on a World Scale. Zed Books.

Milkman, R. (2018). Trump and the future of US labor: An intersectional perspective. *Novos estudos CEBRAP, 37*(1), 99–115. https://doi.org/10.25091/s01013300201800010006

Milner, H. V. (2021). Voting for Populism in Europe: Globalization, Technological Change, and the Extreme Right. *Comparative Political Studies, 54*(13), 2286–2320. https://doi.org/10.1177/0010414021997175

Moorstedt, T. (2026). Heimat der Weltkleinbürger. In *Oben rechts: Rechtspopulismus als Klassenprojekt* (pp. 26–56). Suhrkamp.

Mouffe, C. (2018). *For a left populism*. Verso.

Morgan, S. L., & Jiwon, L. (2018). Trump Voters and the White Working Class. *Sociological Science, 5*, 234–245. https://doi.org/10.15195/v5.a10

Oesch, D., & Rennwald, L. (2018). Electoral competition in Europe's new tripolar political space: class voting for the left, centre-right and radical right. *European Journal of Political Research*, 57, 783–807. https://doi.org/10.1111/1475-6765.12259

Polányi, K. (1986 [1935]). A fasizmus lényege. In Uő., *Fasizmus, demokrácia, ipari társadalom* (pp. 295–337). Gondolat.

Polányi, K. (1986 [1934]). A marxizmus újrafogalmazása. In Uő., *Fasizmus, demokrácia, ipari társadalom* (pp. 358–366). Gondolat.

Polányi, K. (2025 [1944]). *A nagy átalakulás. Korunk gazdasági és politikai gyökerei.* Napvilág.

Redecker, E. v. (2020). Ownership's shadow. Neoauthoritarianism as defense of phantom possession. *Critical times, 3*(1), 33–67. https://doi.org/10.1215/26410478-8189849

Rennwald, L. (2020). *Social democratic parties and the working class. New voting patterns.* Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-030-46239-0

Rennwald, L., & Evans, G. (2014). When supply creates demand: Social democratic party strategies and the evolution of class voting. *West European Politics, 37*(5), 1108–1135. https://doi.org/10.1080/01402382.2014.920981

Rennwald, L., & Pontusson, J. (2021). Paper stones revisited: Class voting, unionization and the electoral decline of the mainstream left. *Perspectives on Politics, 19*(1), 36–54. https://doi.org/10.1017/s1537592720000067

Reuschlein, R. (2017). Military keynesianism. In *The SAGE encyclopedia of war: Social science perspectives Vol. 4,* (pp. 1115–1116). SAGE. https://doi.org/10.4135/9781483359878.n422

Rorty, R. (1998). *Achieving our country. Leftist thought in twentieth-century America.* Harvard University Press.

Schuhrke, J. (2024). *Blue-Collar Empire: The Untold Story of US Labor's Global Anticommunist Crusade.* Verso.

Silver, B. J. (2003). *Forces of labor: workers' movements and globalization since 1870.* Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511615702

Silver, B. J., & Slater, E. (1999). The social origins of world hegemonies. In G. Arrighi, & S. J. Beverly (Szerk.), *Chaos and governance in the modern world system* (pp. 51–216). University of Minnesota Press.

Streeck, W. (2012). A demokratikus kapitalizmus válságai. *Fordulat,* 20, 72–97.

Streeck, W. (2013). *Gekaufte Zeit: die vertagte Krise des demokratischen Kapitalismus.* Suhrkamp.

Tamás, G. M. (2017). „Populizmus" nem létezik – Olvasói levél. *Mérce*, 2017. december 13. https://merce.hu/2017/12/13/tgm-populizmus-nem-letezik-olvasoi-level/

Traverso, E. (2019). *The new faces of fascism. Populism and the far right*. Verso.

Wagenknecht, S. (2024). Condition of Germany. *New Left Review, 146*(2), 31–49. https://doi.org/10.64590/xwh

Wallerstein, I. (2010). *Bevezetés a világrendszer-elméletbe.* L'Harmattan–Eszmélet Alapítvány.